

hogy soha haláláig asszonyszeméllyel, ha természete követelné, akkor sem él, s kéré a Szűz Anyát, hogy ha ez a megtartóztatás erőfeszítésébe kerül, fogadja el azt egy olyan leánygyermek lelkének tisztaságáért, aki mint a szentek, nem fiú, s nem leány. . .

– Én nem tudom, hogyan, én nem tudom, miben – imádkozta a király. – Te látod, Istenem, lehet-e nekem testi-lelki utódom egy leány.

*

Piroska dalolva pörgette az orsót az áristomban, és a patyolatból ujjnyi szélesen húzva ki a szálakat, szépséges kendőt zsubrikolt.

Rónay László

Magyar költők Nyugaton

HORVÁTH ELEMÉR

Horváth Elemér sorsa és költői kiteljesedése látszólag egészen más problémákat vet föl, mint a Nyugaton élő költőké általában. Ízig-vérig európai műveltségű és horizontú lírikus, akit élete Amerikába, egy indián rezervátumba sodort, ám ott minden benyomásra fogékony lelke és könnyen rezonáló költőisége új élményekkel gazdagodhatott. E kiteljesedést a csupas szám adatok is bizonyítják. 1953 és 1962 között összesen 46 verset tartotta méltónak arra, hogy kötetbe gyűjtve a nyilvánosság elé bocsássa (*A mindennapok arca*, 1962), 1963 és 1976 között pedig alig hatvan olyan költeménye született, melyet felvett az *Egy fehér néger naplójából* (1976) kötetbe. Azóta több mint kétszáz verset írt, a még csak maga gyűjtötte, sokszorosított eljárással készült füzetekbe (az emigrációban élő költők könyvkiadási lehetőségei meglehetősen korlátozottak), s nem kell jóstehetség ahhoz, hogy ezek ismeretében lírájának új fejezetéről beszéljünk.

Ha hinni lehet versei vallomásának – és mi másnak hihetünk? –, depresszióra hajlamos alkat volt. Tétova érzések, megmagyarázhatatlannak látszó érzelmi mélypontok, töprengő felemelkedések, titokzatos indítékú, de csontig ható szomorúság dallamai áradnak első kötetében. Sikokra bontja az időt, s annak mindegyik tartományában véli tetten érni önmagát is:

*A hajnali ablak előtt
mint egy változás küszöbén
bámulom hogyan veszttem el
rejtelmes biztonságomat*

*Furcsa szomorúságomat
ki tudja hol töltöttem álmaim
csöndesen eltékozolja a fény
az elkáprázott köveken*

*Mint hogyha születnék megyék
derengő nyugtalanságom felé
hurcolva ámulatomat
amíg egy pillanat*

váratlan el nem rejt magam elől

(Meglepett idő)

Szorongásainak, nyugtalanságának mélyében ő is az emlékeket, az elveszített múltat rejtegeti. „Emlékek lepnek meg mint kanyarban a szél – írja a *Kezem simogatásán túl* című versben – / s nem óv előlük fal se fény se ölelés / az idő rokkája pereg sürgetik sorsukat / elfoglalják álmaim terét ébredésem egét / s hiába tárok ajtót ablakot / mind sűrűbben fullaszt a nap fullaszt az éj.”

„A változásnak nincs vége” – ez a gondolat Horvát Elemér időszemléletének meghatározója. Ahogy legtehetségesebb költőtársai, ő is szembesül a múltó idővel, kialakítja a való lét lehetséges filozófiai szemléletét. A változás, a mozgás egyben változtathatatlanságot, végességet sugall. Első köteteiben az idő egyformaságának kiszolgáltatott ember veszi számba szinte leltárszerű pontossággal veszteségeit és reményeit. Nem menekül, nem keres látványos kiutakat, hanem belenyugszik a megváltoztathatatlanba, s annak ábrázolásával éri el, hogy versei mégis a magányos ember egyetemes vallomásának minősülnek.

Ő is megpróbálkozik egy szuverén, az adott valóság keretein kívüli saját világ megteremtésével. A „kék” vissza-visszatérő motívuma egyszerre idézi a messzeséget és a késpenge metsző élet, mely a realitásokra figyelmeztet. „Ezen a sötét kis világon / csodálatosan kék hajnal hasad” – írja egyik első versében, s itt még a kék telve van cikkánó nyugtalansággal, új ígézetek ígérétével. Ekkor még csak be kell hunynia szemét, s máris felidézheti magában ezt a titokzatos, szépségekkel kecsegtető emlékbirodalmat:

*Nagyon aranyló nap kel föl
most reggelente és kitár
minden kaput S mintha egy arc
kezdene bennem fényleni
egy arc ahogyan egy bokor
borul virágba Behunyom
szemem Künn csodálatosan
szól néhány fiatal madár*

(Nagyon aranyló. . .)

A sokszor és sok változatban visszatérő kékség azonban hamarosan egyéb jelentésárnyalatot is hordoz: a reménytelenség, nyugtalanság jelképévé válik:

*... újságjaink térdünkre hervadnak betör a kék
s mint idegen léptek ajtónk előtt
feldúlja ereink nyugodt szép ritmusát
és áthúz homlokunk térképein ahol
Apollinaire öreg mozdonyai álmodnak csendesen.*

(Ég)

Lírájában a kék nemcsak színt jelent, hanem állapotot is. Lelki hangoltság, szemléletmód jelképe. Maga írja *Trópusi kék* című versében, hogy hangulata szerint váltakoznak tudatában a színek, a tárgyak gondolati megfelelői, csak ez a kék szín állandó, ez az „EGYETLENEG”. Nem nehéz ebben a látszólagos állandóságban is egyfajta stilizálás kísérletét fölfedezni: a költő kedve és tetszése szerint alakítja át a valóságot, s kényéredvére teremti meg benne az állandóságot is. Látszólag a valóság engedelmeskedik az alkotói fantáziának, hiszen a lírikus, ha akarja, kéknek látja a „tulipirost” is. Messzire vezetne e szemléletmód képzőművészeti ihletésének minden összetevőjét feltárni. Annyi azonban bizonyos, hogy Horváth Elemér sorsában is, ábrázolásában is van egyfajta gauguini vonás: a világból kivonulva a teljesség megteremtésére és ábrázolására készül. Ennek a világteremtő elhivatottságnak is szimbóluma az újra meg újra megvillanó kékség. S ugyanakkor jelzése annak a nagyon erős antik vonzódásnak is, mely – az

emigráns lírában nem egyedüli módon – kivált az *Egy fehér néger naplójából* című kötet *Aeolides* ciklusától válik uralkodó hangnemévé. Rendkívül alapos műveltséggel, a finom mítoszi utalások iránti érzékenységgel idézi újra az antik témákat és motívumokat; a modern kor pásztora lesz, aki gépcsordák között hajtja a forrás felé egyre fogyó nyáját.

Részben lírájának antik motívumaival magyarázhatjuk különös vonzódását a természet iránt. A fákbán, füvekben, madarakban a maga sorsának mását keresi, ábrázolja. Ő a magányos fa, mely „erdőbe gyült” ugyan, de így még szívósabban őrzi titkait, s nem törődik a körülötte zajló eseményekkel; nem okoz gondot számára, hogy „fönn nagy kék szavakat vált az ég” (*Fák*). „Belé kötnek az évszakok”, „kék szavak kísértik”, de nem tudják áttörni magatartásának szilárd burkát. E világerzés egyik alapeleme nála is a szomorúság, az elhagyatottság. Az *Aeolides* ciklus visszatérő gondolata: „Ó, hogyan ismertük a fényt!” jelzi, hogy folytonos felhomály kíséri, a végtelenben úszó csillagokra függeszti tekintetét, tőlük vár eligazító jelet. Ha világteremtő gesztusának hagyományait kutatjuk, bizonyára Füst Milán neve merül fel elsőnek: hozzá hasonló konok elhivatottsággal alkot magának szuverén birodalmat, melyben csak az ő törvényei érvényesek, s ha kultúrtörténeti és bibliai utalások át-átszövik verseit, érezni bennük, hogy tetszése szerint gyúrja anyagát, s akaratának engedelmeskedik minden rekvizituma.

Füst Milánra utal vissza az a mód is, ahogy a kultúra különböző századainak anyagát elegyítve, látomásokból és indulatokból alakítja verseinek egy csoportját. Csak abban különbözik mintájától, hogy ilyen jellegű műveinek szövegét meghatározza személyes jelenléte, reflexióinak hálójában rendeződnek egységbe a tárgyak és a jelenségek:

*Livia termei s a süket kis öreg
egyszerre fölkeltek szomorúságot
Magamba mélyednék meglelni hogy mi bánt
de a kis öreg előtt nincs idő
Bekapcsolja a reflektorokat minthogyha intene
hogy induljak körbe a falak mentén
Igy érek mintegy álomban a kék virág elé
melyet biztosan láttam már valahol
talán Szilsárkány s Szil közt az árok peremén
vagy Valéry Larbaud verseiben*

(Livia termei)

Horváth Elemér egyik legnagyobb költői ereje – s ez szinte magában álló a magyar diaszpóra lírájában –, hogy az adott valóság tényeit és tárgyait úgy használja, mintha azok is magától értetődő természetességgel válhatnának ihletőjévé. Az eltárgyiasult világ tényei nem a nihilizmus igazságát sugallják számára, hanem lehetőséget adnak egy újfajta versépitkezésre, melyben az álom, a látomás éppúgy jelen van, mint a környező világ tárgyai és érzelmei. Az idő különböző síkjait játszatja egybe, szinte naplószerű pontossággal idézi föl a tárgyi környezet apró valóságelemeit, e naplóban azonban önmagáról is vall, hogy aztán a leírás egyszerre kitáguljon, látomássá lényegüljön, mely magába öleli a teret és az időt, a jelent és a múltat.

Hogy ez a valóságból és látomásokból épülő világ végül egységbe forrjon, természetesen kísérletekre is szüksége van. Próbálkozik a mítoszi anyag lefokozásával (*A hold*), de ír kifejezetten antik lejtésű és képvilágú verset is, melyben egy-egy sor beiktatásával mérlegeli, vajon ez az áttetsző, könnyű és sejtelmes költői matéria bírja-e a primér közlés súlyait (*Heterophoria*). Pontosan érzi, hogy az az életforma, melyben él, nem lehet talaja a hagyományos emberi érzéseknek. Ő azonban nem drámát ír ebből a felismerésből, hanem a látványt – és a mögöttes érzelmeket – igyekszik költői nyersanyagként felhasználni. Az amerikai lét és életstílus európai ember számára oly sokszor megszokhatatlan valóságából újfajta költőiséget teremt, megőrizve a szó vigasztalását, becéző gesztusát, de kifejezve az életvitel dehumanizáltságát is:

*Ebben a súlyos és elszabadult
szabadságban egy színes neon-periférián
öntudatom megszokott dzsessz-lármája közepett
elhagyottan és tele idegen
fáradt reménnyel mint egy küszöbön
váratlanul s teljesen érthetetlenül
zokogva leszűrtam egy közönyös
és hűvösen meztelen lányt a suhanó
néhány lépésnyire csak
egy homályos kapu alatt ahol az ember és
az állat közt a különbség alig
egy árnyalat egy mozdulat a kéz
szelid simogatásától az örök ökölig*

(Hidrogén)

„Majd megvizsgálják hallgatásom / föltárják körülményeit / megállapítanak találón / s gondosan papírra vetik” – ezek a sorok fejezik ki talán legtalálóbban azt a folyamatot, ahogy Horváth Elemér rálelt az Újvilág életének – és életellenességének – költői megfoghatóságára. Segíthet-e itt a szeretet? A megértés? S általában érvényesek-e az emberi kapcsolatok hagyományos normái? A kérdésekre így válaszol a *Tejeskávé* című versben:

*Látom hozod a reggelit
villog a kés a porcelánon
rámhajolsz simítasz ruhámon
megcsókolsz s már ez sem segít*

Ez a nyolcsoros vers Horváth Elemér költészetének jellegzetességét reprezentálja. Az első négy sorban az emberi kiszolgáltatottságról rajzol szívszorító képet, majd a következő kép szinte idilli finomságú, s a befejező sorban mondja el a lényegét: „már ez sem segít”. Általában jó érzékkel, nagy költői biztonsággal vonja össze a különféle képzeteket, a valóságra ösztönös biztonsággal rétegi rá az álmokat, s a kettő együtteséből sajátos színben pompázó, lebegő világot teremt. És csak néha, egy-egy álomtalanul eltöltött éjszakában hasadnak meg hirtelen a színes szép szóttés kárpitjai, ekkor világlik fel hirtelen az elveszített otthon képe, ekkor vall közvetlenül, áttételek és stilizálás nélkül legbelső önmagáról:

*Az este üres pohara
ágyam mellett hiába ittam
ketté hasad az éjszaka
Dunántúlt látom álmaimban*

*Most lakolok a kutakért
melyek csengve itattak
a kiapadt forrás kísért
hol a hórak hűgái laktak*

*Most megkapod a hallgatásom
amiért útnak eresztettél
velem bolyongsz a pusztaságon
és szomjazol száraz ereknél*

*És meghalok majd s nem hiányzom
nem vágylak nem is álmodom veled
de te tovább fekszel az ágyon
s örökre érzed vergődésemet*

(Álmatlanul)

Már jeleztük, hogy 1978-tól gyökeres fordulat állt be Horváth Elemér lírájában. Míg korábbi költészetét egyfajta ezoterikus vonás is jellemezte, s legalább annyit bízott a szóra, mint a hallgatásra, most mindent megír, mindent elmond, mámorosan belefeledekzik a vers születésének ígézetébe, s ezzel együtt felfedez a maga számára sok olyan dolgot is, melyet korábban talán nem tartott feldolgozásra érdemesnek. Egyre nagyobb

erővel tör föl lírájából a szerelmi érzés, a megtalált boldogság forró hevülete. Korábban nehezen lelt témáira, most játszi kedvteléssel írja a verseket, feltör belőle eddig szemérmesen palástolt humora. S ezzel párhuzamosan érezhetően erősödnek azok a szálak is, melyek a hazai költészet áramkörébe vonják vissza: ősi magyar költői jelképeket él újra, s alkalmaz a maga sorsának igazolására:

*Mondják világgá mentem
hanságba veszttem bakonyba vadultam
hír felőlem lidérc a lápon
erdei manó tisztáson tündér (. . .)*

*Álmomban mégis könnyem csordul
világgá mentél megszületél
verset írsz a szomszéd szobában
aranyló rozstábla fölött
agancsod büszkén felszökellik*

(Csodaszarvas)

Egyik újabb versében a daloló Orfeuszhoz hasonlítja magát (*Orfeusz visszanéz*), s nem véletlenül. Életformája lett a költőiség, rálelt a leírt szó vigaszára. A mindent kibeszélés, a mindent elmondani vágyás érezhetően feloldja korábbi görcseit, könnyebben, oldottan szól önmagáról; amit hajdan csak sejtetésekkel, utalásokkal éreztetett, azt most elmondja, megírja. A „magas némaság” köréből leszállva belemerül a világba, rácsodálkozik az apró élettényekre, a mindennapos emberi érzésekre, gondolatokra, s ezek adják újabb verseinek nyersanyagát. Költészete egyszerűsödik, itt-ott tudatosan vulgarizálja is mondanóját. A megtalált szerelmi érzés lesz elsőrendű kifejeznivalója, ennek különböző érzelmi hőfokait igyekszik verssé oldani. Érzelmének áttetsző lírai fegyelme és tisztasága legszebb ilyen tárgyú verseit József Attiláéival rokonítja:

*Szeretlek ahogyan asztalt terítesz
szeretlek ahogyan az ágyunkig követlek
szeretlek ahogyan a csipődhöz nyúlok
szeretlek ahogyan öledbe csókolok
ahogy mint macska kérsz, ahogy mint macska löksz
és mint a kutya türelmes vagyok
szeretlek ahogyan az asztalt leszeded
szeretlek ahogyan megdörzsölöd szemed
szeretlek ahogy a vizet csobogtatod
alszom emléktelen boldog-álmos vagyok
és jobboldalamról tehozzád fordulok
és baloldalamról tehozzád fordulok*

(Mozdulatok)

„Nem tartozol ide s nem tartozol oda?” – idézi egyik versében barátja szavait. Költészetének néhány újabb darabja valóban mintha igazolnák ezt a véleményt. Ezer szál fűzi az otthonhoz, de nem szakad el új hazájától sem, melyet magának választott. Meglátja azokat az elemeit, amelyek emberi kapcsolatot teremthetnek, s megírásra érdemesek. A kétféle érzés ritkán kerül feszültségbe egymással, mert a költő alapos kultúrával, az emberiség hagyományainak megélésével olyan ihleti háttérrel bír, mely ritkán válik tragikussá, inkább a világpolgár öntudatát és fölényét sugallja. Ez persze nem jelenti azt, hogy elszakította a hazai költészethez, a hagyományokhoz fűződő kötelékeit. Lírájának az ad inkább különös érdekességet, hogy nemcsak az emigráció költőire oly nagy hatást gyakorolt Pílinzky költészetének hangjai szólalnak meg benne, hanem Juhász Ferencre és Nagy Lászlóra is figyel. Képeinek áradása, szinte önmarcangoló, zsigerekig ható látomásossága – Juhászéhoz hasonlóan – fontos alkotóeleme újabb verseinek.

Korábbi motívumaiból a halál él tovább, de ezt is bölcs fölényrel ábrázolja, s nem a tragikus végkifejletet látatja, hanem az élet folyamatosságát, azt a tényt, hogy a művek,

a nagy tettek, a jelentős személyiségek munkájának nyoma tovább hat és megtermékenyítő erő lehet a holnapokban. Egy-egy kedves hajdani mesterének halálhírére a maga élete, sorsa is eszébe jut, s töprengve, tündődve figyel a légbe, hátha meghallja azt a titokzatos szárnysuhogást, melyet oly magával ragadó erővel fejezett ki ő maga is például a Rónay György halálára írt versében (*Ave atque vale*).

Már szóltunk arról, hogy a nyugati szórványmagyarság lírájának egyik legjellegzetesebb motívuma a vándorlás képe. Horváth Elemér verseiben is újra meg újra felbukkan. Mintha most indult volna útnak igazán. Most fedezte fel, hogy mentében pipacsok nyílnak, s ahová visszaérkezik, friss kenyérrrel és jó szóval várják. Ez az idilli érzés egyik hevítője verseinek, s ez teszi líráját befejezetlenül is fontos korjelzővé:

*Álmodtam-e már nem tudom
hogy haza hívtok valaki
mentem s láttam a habokon
a delfineket szántani
aztán hirtelen szarkaláb
millió kékje villogott
a tenger fésülte haját
s beletűzött egy pipacsot (. . .)*

*Csengőmre kinyílt ajtaja
s ott állt a régi szőke lány
csak sötétebb lett a haja
s a szeme kék volt hajdanán
Átkarolta a nyakamat
megcsókolt megölelt nagyon
Ó hová tűnt a pillanat?
Azóta mindig szomjazom*

*Nem vagyok immár fiatal
és még mindig úton vagyok
ritkábban jön a számra dal
s elhervadnak a pipacsok
De akárhová érkezem
ő ott lesz majd azt gondolom
s lendül suhog a réteken
fényes vándorbotom*

(A vándor dala. Yeats után)

Ölbey Irén: A BÉKE GYŐZELEM. A könyv minden egyes versét őszinte meggyőződésű, romantikus pátoz kíséri. Ez a ma már korszerűtlennek tűnő stílusjegy itt mégis a mondanivaló fontos közvetítőeleme, a világszemlélet egységességének kifejezője. Am igaz lehet az is, hogy mindez csupán egy lírikus személyiség természetes hozadéka. Megbízhatóbb támpontnak látszik, ha Ölbey Irén költeményeinek értékét a versek emocionális tartalmában keressük. Ez a líra mindvégig a hitből, a csodálatból a lelki béke adományaiból, vagyis a vallásos élményből táplálkozott. És – mivel szorosan körülhatárolt tematikáról van szó – természetesként kell fogadnunk azt is, hogy a költő kívülrekeszti azokat a

poétikus lehetőségeket, amelyekkel a világ ziláltságát, idegenségét, zűrzavarát ábrázolja a mai irodalom. Ami nem azt jelenti, hogy Ölbey Irén nem vett volna tudomást a *külső élet*ről. Egyetlen igazi költő sincs, aki ne tudna az élet *hangzavaráról*. De mert Ölbey költői módszere nem a primér ábrázolásra épít, hanem a lélek reflexióira, versei sem a *hangzavart*, hanem a békét és azt a szeretetet továbbítják az olvasónak, mely legfőképpen a krisztusi reményből fakadt. Ezért csendesek, befelé tekintők a kötet költeményei: a tisztuló és tisztító lélek vallomásai; párbeszéd a végtelennel és a teremtés hangjaival. (*Ecclesia*, 1982)

De Coll Lajos